

Date: 3rd February-2026

O‘ZBEK TILIDA BOLALAR NUTQINING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Zulfiyeva Kamola Kurbonovna

Osiyo xalqaro universiteti

o'zbek tili va adabiyoti 1-kurs magistranti

zulfiyevakamola7@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalar nutqining psixolingvistik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Unda bolalar nutqining shakllanish mexanizmlari, nutq rivojining asosiy bosqichlari hamda til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yoritilgan. Tadqiqot jarayonida psixolingvistikaning nazariy asoslari, xususan, L.S. Vygotskiy qarashlari tahlil qilinib, o‘zbek tilining agglutinatив tuzilishi bolalar nutqida qanday namoyon bo‘lishi ochib beriladi. Shuningdek, grammatik tizimning bosqichma-bosqich shakllanishi, tipik nutqiy xatolar va ularning psixolingvistik sabablari izohlanadi. Maqolada ijtimoiy muhit, oilaviy muloqot va madaniy omillarning bolalar nutqi rivojiga ta’siri ham ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim hamda logopediya amaliyoti uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: psixolingvistika, bolalar nutqi, nutq rivoji, o‘zbek tili, til va tafakkur, agglutinatив til, grammatik shakllanish, nutq bosqichlari, ijtimoiy muhit, til kompetensiyasi.

Kirish. Til inson tafakkurining asosiy vositasi bo‘lib, uning shakllanishi va rivojlanishi murakkab psixik jarayonlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, bolalar nutqining vujudga kelishi va takomillashuvi psixolingvistika fanida alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi. Chunki bola tilni tayyor tizim sifatida emas, balki muloqot jarayonida bosqichma-bosqich o‘zlashtiradi. O‘zbek tilida so‘zlashuvchi bolalar nutqini psixolingvistik jihatdan tadqiq etish tilning struktur xususiyatlari, milliy-madaniy omillar hamda ijtimoiy muhitning ta’sirini aniqlash imkonini beradi. Bu esa maktabgacha ta’lim, boshlang‘ich ta’lim va logopediya amaliyoti uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolada bolalar nutqining shakllanish mexanizmlari, uning psixolingvistik bosqichlari hamda o‘zbek tiliga xos xususiyatlarning bola nutqida namoyon bo‘lishi ilmiy tahlil qilinadi.

Psixolingvistika nutq faoliyatini inson ongidagi bilish jarayonlari bilan bog‘liq holda o‘rganadi. Ushbu fan doirasida bolalar nutqi til kompetensiyasining shakllanish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Bola nutqining rivoji biologik imkoniyatlar bilan bir qatorda, ijtimoiy tajriba va kommunikativ ehtiyojlar asosida yuzaga keladi.

L.S. Vygotskiy ta’limotiga ko‘ra, bola nutqi avvalo ijtimoiy muloqot vositasi bo‘lib, keyinchalik ichki nutq va tafakkur shakliga aylanadi. Demak, nutqning rivojlanishi bolaning atrof-muhit bilan o‘zaro aloqasi darajasiga bevosita bog‘liqdir.

Date: 3rd February-2026

O'zbek tilida bolalar nutqini psixolingvistik jihatdan tahlil qilishda tilning agglutinatив tuzilishi, so'z yasash va grammatik shakllarning izchilligi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Bolalar nutqining shakllanish bosqichlari:

Bolalar nutqi rivoji psixolingvistik tadqiqotlarda ketma-ket bosqichlar orqali izohlanadi. Ushbu bosqichlar o'zbek tilida so'zlashuvchi bolalarda ham kuzatiladi.

Nutqdan oldingi bosqich. Hayotning ilk yilida bola nutqiy birliklarni ongli ravishda qo'llamaydi, biroq nutqni idrok etish qobiliyati shakllana boshlaydi. Tovushlarga javob qaytarish, intonatsiyani farqlash va taqlid qilish nutq faoliyatining psixik asosi hisoblanadi.

Bir so'zli nutq bosqichi. Bir yoshdan keyin bola alohida so'zlar yordamida murakkab ma'nolarni ifodalashga intiladi. Masalan, "ona", "ber", "suv" kabi birliklar vaziyatga qarab turli kommunikativ ma'nolarni anglatadi. Bu holat so'z ma'nosining bolaning ongida hali differensiallashmaganligini ko'rsatadi.

So'z birikmalari va sodda gaplar. Ikki-uch yoshda bola nutqida so'zlarni birlashtirish jarayoni boshlanadi. O'zbek tilida buyruq-istak shakllarining tez o'zlashtirilishi kuzatiladi: "ol ber", "ona kel", "uxla bola". Bu fe'lning kommunikativ vazifasi kuchli ekanidan dalolat beradi.

Grammatik tizimning shakllanishi. Maktabgacha yosh davrida bola nutqida grammatik kategoriyalar asta-sekin rivojlanadi. Kelishik, zamon va ko'plik qo'shimchalari ba'zan noto'g'ri qo'llanadi: "men bordilar", "menga kitoblar ber". Psixolingvistik nuqtayi nazardan bunday holatlar grammatik umumshtirish jarayonining tabiiy bosqichi hisoblanadi.

O'zbek tilining agglutinatив xususiyati bolalar nutqida qo'shimchalarning bosqichma-bosqich o'zlashtirilishida namoyon bo'ladi. Dastlab bola so'z negizlarini faol qo'llaydi, grammatik ko'rsatkichlar esa keyinchalik nutqqa kirib keladi.

So'z tartibining nisbatan erkinligi tufayli bolalar nutqida sintaktik xatolar kamroq uchraydi. Bola fikrni asosan leksik birliklar orqali ifodalaydi, grammatik shakllar esa yordamchi rol o'ynaydi.

Bolalar nutqining rivojlanishida ijtimoiy muhit muhim ahamiyatga ega. Oila a'zolari bilan doimiy muloqot, badiiy adabiyot tinglash va suhbat jarayonlarida faol ishtirok etish bolaning lug'at boyligini oshiradi.

O'zbek oilalarida ko'p avlod vakillari bilan bir muhitda ulg'aygan bolalarda nutqiy kompetensiya nisbatan tez shakllanishi kuzatiladi. Bu holat pragmatik va kommunikativ ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. O'zbek tilida bolalar nutqining psixolingvistik xususiyatlari tilning strukturaviy jihatlari, ijtimoiy muhit va psixik rivojlanish omillari bilan uzviy bog'liqdir. Nutqning shakllanish jarayoni bosqichma-bosqich kechib, fonetik, leksik va grammatik tizimlar izchil o'zlashtiriladi.

Bolalar nutqini psixolingvistik jihatdan chuqur o'rganish ta'lim jarayonini takomillashtirish, nutqiy nuqsonlarni erta aniqlash va samarali pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Date: 3rd February-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Виготский Л.С. *Мышление и речь*. — Москва: Педагогика, 1982.
2. Леонтьев А.А. *Психоллингвистика*. — Москва: Смысл, 2003.
3. Жинкин Н.И. *Речь как проводник информации*. — Москва: Наука, 1982.
4. Abdurahmonov G'., Shukurov Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. — Toshkent: O'qituvchi, 2002.
5. Mahmudov N. *Til va tafakkur*. — Toshkent: Fan, 1998.
6. Qo'ng'urov R. *Nutq madaniyati asoslari*. — Toshkent: O'qituvchi, 2001.
7. Safarov Sh. *Psixolingvistika*. — Toshkent: Universitet, 2010.
8. G'oziev E. *Umumiy psixologiya*. — Toshkent: O'qituvchi, 2014.
9. Iskandarova Sh. *Bolalar nutqining rivojlanishi*. — Toshkent: Fan, 2015.
10. Clark E.V. *First Language Acquisition*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

